

Любарський В.О.

викладач,

ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

ЗАСАДА РІВНОСТІ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ У ПЕРІОД РУСІ

Звертаючись до першовитоків суду і судочинства на сучасних українських землях, необхідно акцентувати увагу і на найбільш давніх згадках про вирішення конфліктів та способи, якими здійснювалося розв'язання спорів.

Перша згадка про суд на території сучасної України, як зазначає професор В. Т. Маляренко, міститься у текстах з гротів та печер Кам'яної Могили – величезного святилища-архіву, що функціонувало поблизу нинішнього Мелітополя з епохи пізнього палеоліту до середніх віків. «Судові Води» Кам'яної Могили притаманна двоваріантність. Це не тільки кара за вчинене зло, але й надання відступникові, грішному можливості спокутувати цей гріх, очиститися від скверни. Згодом це правило стало одним з найголовніших в історично сформованій сукупності правових традицій та звичаїв людей, які жили на землях нинішньої України. Саме вони регулювали стосунки та поведінку людей у різних сферах їхнього життя. З наведеного випливає, що «Суд Води» Кам'яної Могили належав до найдавнішого ритуалу. Для його виконавців він був своєрідним космогонічним процесом руйнування та творення світу і людей. «Матеріалом» для реалізації обряду слугувала водна стихія [1, с. 4–7].

Загалом законодавство про суд і судоустрій в Україні має багатотомову історію. Відправною точкою в його становленні вважається Русь – одне з найбільших у Європі державних утворень кінця IX ст.

Судова система Русі пройшла тривалий період формування від общинно-вічових до державних судів. В цілому ж судівництво давньоруської держави було слабо розвинене, про що свідчать невіддільність судової влади від адміністративної, тимчасовий склад судів, відсутність централізованої (єдиної) системи судових органів.

Найважливішими джерелами права Русі були «Закон Руський» і «Руська Правда». «Закон Руський» – один із найдавніших збірників руського права, який обумовив використання князівським судом на практиці записів судових звичаїв. Процесуальні особливості здійснення суду та порядок вирішення конфліктів на Русі досить детально регламентовані у правових нормах «Руської Правди» – першого відомого в наш час кодифікованого збірника Руської держави. До нас дійшло три редакції «Руської Правди»: «Коротка Правда», «Просторова Правда» і «Скорочена правда». На думку вчених, перша редакція, як єдиний збірник права, що складається з «Правди Ярослава», «Правди Ярославичів», «Покона вірного» і «Урока мостникам», виникла у період VIII – кінця IX ст. «Просторова Правда» являє собою звід феодального права, заснований на текстах «Короткої Правди» і «Статуту Володимира Мономаха». Датою її створення більшість дослідників вважають початок XII ст. [2, с. 2949].

Зазначимо, що серед судових органів Русі найдавнішим судом був громадський суд (ізвод). Община судила у відповідності зі звичаєвим правом. Як найвища міра покарання використовувалося вигнання з громади.

Загалом всі суди Руської держави поділялися на світські й церковні [3, с. 67]. До світських судів можна віднести державні (публічні) та приватні суди. До державних або публічних судів належали князівський (княжий), вічовий та громадський (народний) суди. Княжий суд здійснював сам князь як верховний суддя або його урядовці чи спеціально призначені судді – посадники, тисяцькі, тіуни, вірники, волостелі. У княжому судочинстві брали участь окремі процесуальні особи: «ябетник» (обвинувач), «метальник» (писар), «істці» (слідчі). Справи, де хоча б однією зі сторін були феодала, підпадали під юрисдикцію виключно князівського суду. Хоча в окремих випадках до нього могли позиватися міщани, смерди і навіть закупи. Судовий розгляд відбувався на княжому дворі (в столиці і на місцях) або на території державних установ [4, с. 108].

У містах першою інстанцією був суд князя або княжого тіуна. Князь приймав відклики від судів-посадників. У передмістях першою інстанцією був суд посадника й суд тисяцького. Суд посадника

(колегіальний) вирішував всі справи, за винятком тих, які належали до компетенції суду тисяцького.

Спочатку правовий статус «княжих мужів» відрізнявся від земської верхівки – родовитої, знатної, місцевого походження. Але в XI ст. ці дві групи злилися в одну – боярство.

Вічовий суд розглядав на народних зборах (вічі) найважливіші справи, що стосувалися общини (перерозподіл землі, межові спори, вбивства, крадіжки) та держави (організація ополчення). Вічу належала компетенція чинити суд над князями і посадниками за політичні злочини, які зачіпали інтерес усієї волості.

Громадський (народний) суд здійснювався вервним старостою та так званими старцями, судними мужами, добрими людьми. Цей суд розглядав усі цивільні і карні справи, брав участь у провадженні досудового слідства. Найнижчою судовою інстанцією, під юрисдикцію якої підпадали члени селянських громад, були громадські суди (суди верви), що розглядали справи, які не потребували втручання князівського суду. До складу громадського суду входили вервний староста й авторитетні члени громади («добрі люди») [5, с. 72].

Закупи – досить численна група напіввільних людей, яка існувала в Київській Русі. Так називали смердів, які з різних причин тимчасово втрачали свою волю, але могли її знову здобути.

Невільні люди називались челяддю (холопами) [6, с. 75]. У справі холопа рішення суду феодала було остаточним і оскарженню не підлягало. Наймити і закупи мали право оскарження рішення суду феодала до князівського суду.

В Русі існували також церковні суди, в яких функції суддів виконували архімандрити, архієпископи, єпископи, митрополит та владики. Юрисдикція церковного суду охоплювала духовенство та їхні родини, церковну прислугу (їхні правопорушення як проти релігії, так цивільні та карні), а також всіх християн-віруючих, справами яких опікувалася церква. До його виключної юрисдикції належали справи, що виникали на ґрунті шлюбно-сімейних стосунків, справи про порушення моралі, розпусту, двоєженство, віровідступництво, святотатство, чаклунство, знахарство, здійснення

язичницького культу, справи, пов'язані з церковним майном порушення законів церкви, ворожіння, родинні сварки.

Отже, можна зробити висновок, що рівності учасників судового процесу перед законом і судом на Русі не було ані фактично, ані юридично. Різні верстви населення підлягали юрисдикції різних судів, докази, представлені на розсуд суду, свідчення в суді, навіть ступінь вини звинуваченого у злочині оцінювалися виходячи з того, до якого прошарку населення за своїм соціальним та матеріальним становищем належала особа. Загалом судова система Руської держави, незважаючи на її нерозвиненість у сучасному розумінні, задовольняла потреби тогочасного суспільства і відповідала його розвиткові.

Список використаних джерел:

1. Маляренко В. Т. «Суд Води» Кам'яної Могили як перший відомий у світі судовий процес / В. Т. Маляренко. *Вісник Верховного Суду України*. Київ, 2005. № 12 (64). С. 4-8.

2. Руська правда / Енциклопедія українознавства: у 3-х т. : [ред. В. Кубійович]. Київ : Інститут української археографії НАН України, 1994. Т. 2. 2000. 4000 с.

3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : Навч. посіб. 3-тє вид., стер. / П. П. Музиченко. Київ : Т-во «Знання», КООГ, 2001. 429 с. (Вища освіта ХХІ століття).

4. Історія держави і права України. Академічний курс: У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. Т. 1. 647 с.

5. Захарченко П. П. Історія держави та права України : Навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. Київ : Університет «Україна», 2005. 208 с.

6. Музиченко П. П. Історія держави і права України : Навч. посіб. 3-тє вид., стер. / П. П. Музиченко. Київ : Т-во «Знання», КООГ, 2001. 429 с. (Вища освіта ХХІ століття).